

UOT:811.512.162.

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏKİ PAREMIOLOJİ VAHİDLƏRİN SƏRHƏDLƏRİ

Hacıyeva Leyla İlham qızı
Bakı Slavyan Universitetinin doktorantı
leyla_haciyeva@bk.ru

Xülasə: *Paremioloji vahidlər, dilin ən zəngin və dildə intensiv şəkildə işlənən elementlərindən biri olaraq, dilin strukturunda, mədəniyyətin daşıyıcısı olaraq mühüm bir rol oynayır. Paremioloji vahidlər, müəyyən bir sosial və mədəni mühitin təcrübələrini və dəyərlərini özündə cəmləşdirən dil konstruksiyalarından ibarət olur. Paremioloji vahidlər, ümumiyyətlə, dərin mənə daşıyan, həyat dərslərini, əxlaqi və sosial prinsipləri çatdıran ifadələrdir. Bu dil vahidləri, xalqın dünyagörüşünü, həyat təcrübəsini, mənəvi və sosial dəyərlərini əks etdirən, yaddaşdan yaddaşa ötürülən ifadələrdir. Paremioloji vahidlərə atalar sözləri, frazeologizmlər, məsəllər və aforizmlər daxil olur. Lakin bu vahidlərin sərhədləri bəzən dilçilikdə mübahisələr doğurur. Paremioloji vahidlər dedikdə hansı dil vahidləri nəzərdə tutulur? Bəzi alimlər paremiologiya sahəsinə yalnız atalar sözləri və məsəlləri aid etsələr də, digər qisim alimlər bu dil vahidlərinin sərhədlərini genişləndirib frazeologizmləri, aforizmləri də paremiologiyanın tədqiqat sahəsinə aid edirlər.*

Məqalədə paremioloji vahidlərin sərhədləri məsələsinə aydınlıq gətirilməsinə cəhd göstərilmişdir. Mövzunun tədqiqində müxtəlif alimlərin əsərlərindən istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: sərhəd, paremiologiya, sərhəd, atalar sözü, frazeologizm, məsəl, aforizm.

Key words: boundary, paremiology, proverb, idiom, maxim, aphorism.

Ключевые слова: граница, паремология, пословица, фразеологизм, изречение, афоризм.

Giriş:

Dil, yalnız ünsiyyət vasitəsi olmaqla qalmır, həm də xalqın mədəniyyətini, adət-ənənələrini, düşüncə tərzini və dünyagörüşünü özündə əks etdirir. Bu proses müxtəlif frazeoloji vahidlər, atalar sözləri, məsəllər və aforizmlər vasitəsilə həyata keçirilir. Bu dil vahidlərinin hər biri özünəməxsus xüsusiyyətlərə və funksiyalara malik olsa da, müəyyən ortaq cəhətləri də vardır. Paremioloji vahidlərin sərhədləri dinamik və dəyişkən bir xüsusiyyətə malikdir. Onların semantik və struktur sərhədləri həm dilin, həm də mədəniyyətin inkişafına bağlı olaraq dəyişir. Dilin təbiəti, cəmiyyətin dəyişən dəyərləri və mədəni fərqliliklər paremiya sərhədlərinin yenidən tərtib olunmasına səbəb olur. Müasir dövrdə internetin və sosial medianın gücü ilə bu sərhədlər daha da genişlənir. Beləliklə, paremiya sərhədləri yalnız dilin deyil, həm də cəmiyyətin, mədəniyyətin və sosial münasibətlərin təhlilini tələb edən bir mövzu olaraq qalır.

Əsas mətn:

Paremioloji vahidlər dilin və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsini və inkişafını nümayiş etdirən, eyni zamanda dünya haqqında ümumi anlayışları özündə cəmləşdirən mühüm dil vahidləridir. Onlar, müxtəlif vəziyyətlərdə həyat təcrübəsini və insanın sosial dünyasını izah etmək üçün istifadə olunan əsas vasitələrdən biridir. Paremioloji vahidlər, bir cümlə və ya ifadənin müəyyən bir mənada təkrarlanan, məşhur və bəzən qısa şəkli olaraq mövcud olan ifadələrdir. Bu ifadələr çox zaman müdriklik, xalq təcrübəsi, həyat dərsləri və ya bir dəyəri ifadə etmək məqsədilə istifadə olunur.

Paremioloji vahidlər dedikdə, xalqın həyat təcrübəsini, müdrikliyini və dünyagörüşünü əks etdirən və dil vasitəsilə nəsildən-nəslə ötürülən ifadələr nəzərdə tutulur, əsasən atalar sözləri və məsəlləri ehtiva edir. Bununla belə frazeologizmlər və aforizmlərin də paremioloji

sistemə daxil olub olmaması qismən mübahisəli məsələlərdəndir. Bu haqda öz fikirlərimizi bildirmədən əvvəl atalar sözləri, məsəllər, frazeologizmlər və aforizmlərin spesifik xüsusiyyətlərini qeyd etməyimiz vacibdir. Atalar sözləri — xalqın təcrübəsindən irəli gələrək yaranan, müdrikliyə əsaslanan və adətən qısa şəkildə ifadə olunan ifadələrdir. Atalar sözləri, cəmiyyətdə dəyərləndirilən davranışları və həyati dərsləri bir növ insanlara diktə edir. Atalar sözləri və məsələlər, xalqın mədəniyyətində, düşüncə tərzində və dünyagörüşündə mühüm yer tutan dil vahidləridir. Bu iki növ paremiyalar — atalar sözləri və məsələlər — hər biri özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir və dilin funksional strukturunda fərqli rollar oynayır. Lakin, həm oxşar, həm də fərqli xüsusiyyətlərə malik olmaları, onları təhlil edərkən xüsusi diqqət tələb edir.

Məsəllər - xalqın müdrikliyini əks etdirən, lakin konkret həyat vəziyyətlərini ümumiləşdirməyən, mücərrəd və geniş mənalı ifadələrdir. Məsəllər, təbiət hadisələri, insan təbiəti və sosial həyatla bağlı dərslər verərək, daha çox mənəvi və ümumi davranış prinsiplərini vurğulayan ifadələrdir.

Məsəllər həyatın müxtəlif aspektlərinə dair ümumi mənalara daşıyan, daha abstrakt və ümumi olub, əksər hallarda təbiət hadisələrini, insan davranışlarını və sosial həyatı izah edən daha geniş anlamlı ifadələrdir.

Paremioloji vahidlərin sərhədləri mövzusunda müəyyən iki əsas yanaşma vardır: **Semantik sərhədlər:** Paremioloji vahidlər, dilin müəyyən semantik strukturunu əks etdirən ifadələrdir. Bu ifadələr zamanla mühafizə olunmuş mənasını qoruyur, lakin onların məzmununu müəyyən şəraitlərə və kontekstə bağlı olaraq dəyişə bilər. Müasir cəmiyyətdə paremioloji ifadələrin mənası zaman-zaman az da olsa dəyişə bilər və bu dəyişikliklər paremiya sərhədlərinin dəyişməsinə səbəb ola bilər.

Struktur sərhədlər: Paremioloji vahidlərin strukturunu da onların sərhədlərini müəyyən edir. Atalar sözləri, frazeologizmlər və məsəllər özünün müəyyən quruluşunu saxlayır, lakin bu struktur da dəyişikliyə uğraya bilər. Məsələn, bəzən paremioloji vahidlərdəki sözlərin sırası və ya leksik quruluşları cəmiyyətin müəyyən ehtiyaclarına uyğun olaraq dəyişir.

Hər bir dildə istifadə olunan paremioloji vahidlər dil daşıyıcılarının mədəniyyətini və sosial dəyərlərini ifadə edir. Beləliklə, paremiyaların sərhədləri mədəniyyətin xüsusiyyətləri ilə sıx bağlıdır. Məsələn, bir xalqa məxsus olan məsəl və ya atalar sözünü başqa bir mədəniyyətə tərcümə etmək çox zaman çətinliklər yarada bilər. Çünki, hər bir mədəniyyətin özünəməxsus düşüncə tərzini və təcrübəsi vardır ki, bu da onun dilindəki paremiyaların sərhədlərini müəyyən edir [6, s.67].

XIX əsrin dilçilik ədəbiyyatında atalar sözləri ilə məsəllər arasındakı fərq məsələsinin ardıcıl və qəti həllinə rast gəlinməyə də, İ.M. Sneyqirev, A.A. Potebnya, V.I. Dal, F.I. Buslayev, I.I. İllustrov, E.A. Lyatski kimi dilçilərin əsərlərində bu məsələ ilə bağlı maraqlı fikirlər və şərhlər də vardır.

Tədqiqatçılar atalar sözləri və məsəllərin tərifini verərkən onların ifadə etdikləri mənanın xarakterini, formanın özünəməxsusluğunu nəzərə alırlar. Atalar sözünü məsəllərdən ayırmaq problemini dilçilər aşağıdakı mövqeydən həll edirlər: 1. *Semantik xüsusiyyətinə görə:* atalar sözünün ümumiləşdirici xarakteri və nəticə etibarilə onun didaktik xarakteri qeyd olunur, atalar sözü isə xüsusi şərh xarakteri daşıyır [4; 5; 9]. 2. *Məcəzi mənanın olub-olmamasına görə:* atalar sözü əsasən iki mənalıdır və eyni zamanda ifadənin birbaşa məzmun planına malikdir. Atalar sözlərini təşkil edən sözlərin mənasına tam uyğun gələn və ifadənin məzmununun alleqorik planı, onu təşkil edən sözlərin mənası ilə heç də uyğun gəlmir [8; 11; 12; 13]. 3. *Struktur-grammatik meyar:* atalar sözü tamamlanmış düşüncəni və ya mülahizəni ifadə edən cümlə kimi başa düşülür, məsəl tamamlanmamış mülahizələri ifadə edir.

Bəzi tədqiqatçılar atalar sözləri ilə məsəlləri ayırd etmək probleminə struktur-qrammatik yanaşmanı əsas deyil, köməkçi meyar kimi qəbul edirlər. Belə ki, S.G. Qavrin hesab edir ki, “*bütün məsəllər iki növə bölünür: məsəl-cümlə, məsəl-söz birləşmələri*” [7,s.78]. O, iddia edir ki, atalar sözündə məzmun üzrə ümumiləşdirmə, məsəldə isə funksiya baxımından ümumiləşdirmə var, yəni atalar sözləri ümumiləşdirmə xarakterinə görə məsəllərdən fərqlənir.

A.E. Kulakovski dildə atalar sözlərini məsəllərdən ayırmağın çətinliyindən yazır. Alim, onların fərqlinin xarakterik əlamətini “*birbaşa və məcazi mənə daşıyan, atalar sözlərindən fərqli olaraq, məsəllərdə məcazi mənanın olmaması*” hesab edirdi [10, s.90].

N.V. Emelyanov isə bu fikrin tam əleyhinədir. Onun fikrincə, məsəllər atalar sözləri kimi geniş olmasa da, məcazi mənə daşıyır [15,s.4].

Tədqiqatçılar atalar sözləri ilə məsəllər arasındakı əsas fərqi semantikada görür. Onların fikrincə, atalar sözləri həmişə ümumiləşdirilmiş məcazi mənə daşıyır.

Atalar sözləri xalqın həyat təcrübəsini tam, dolğun mühakimələr, nəticələr, təlimlər şəklində ümumiləşdirən qısa xalq deyimləri, məsəllər isə obyekt və hadisələri obrazlı şəkildə müəyyən edən geniş deyimlərdir. Məsələn, *Arabanı ata aparmaz, arpa aparar; Bəxtikəm ova çıxdı, dağları duman aldı; Bəy nökarındənsə, çoban köpəyi olmaq yaxşıdır* [2].

V.M. Nikiforov da həmkarları ilə eyni fikirdədir: “Atalar sözü həyatın hər hansı bir hadisəsini düzgün müəyyənləşdirən, qiymətləndirən və sonradan reallığın təkrarlanan və ya oxşar təlatümləri zamanı istifadə olunan obrazlı ifadə, nitq obrazıdır. Atalar sözü, məsəldən fərqli olaraq, ümumiləşdirici xülasə və didaktik mənə daşıyır...” [14,s.94].

N.V.Emelyanov yazır ki, atalar sözləri linqvistik örtüyü, məntiqi mühakimə kimi, adətən, subyekt-predikativ ikili struktura malik olan cümlədir. Məsəllər isə predmetin məcazi tərifləri kimi, öz mənə və funksiyalarına görə cümlənin ayrı-ayrı üzvlərinə bərabərdir və cümlədə onları əvəz edir [15,s.77].

Əksər tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, atalar sözləri və məsəllər, fərqli anlayışlardır, lakin onlar arasındakı yaxınlıq o dərəcədədir ki, onlar arasında dəqiq sərhəd çəkmək həmişə mümkün olmur. Həm atalar sözləri, həm də məsələlər xalqın mədəniyyətində əvəzsiz rol oynayır və insan təcrübəsinin dərin izlərini dilə gətirir. Oxşar cəhətləri olsa da, onların strukturları, istifadəsi və funksiyaları arasında müəyyən fərqliliklər mövcuddur. Bu fərqliliklər, hər iki növ pəremiya ilə əlaqəli olan dərin mənaların necə ifadə olunduğunu və qəbul edildiyini göstərir. Atalar sözləri və məsələlər, həyatın təcrübə və dəyərlərini dil vasitəsilə ötürür, bu səbəbdən hər iki kateqoriya mədəniyyətlər arasında əvəzsiz bir körpü və əlaqə vasitəsi rolunu oynayır: Atalar sözləri və məsəllər arasındakı fərqli xüsusiyyətlər bunlardır:

Fərqli xüsusiyyətlər:

Həm atalar sözləri, həm də məsələlər xalqın mədəniyyətində əvəzsiz rol oynayır və insan təcrübəsinin dərin izlərini dilə gətirir. Oxşar cəhətləri olsa da, onların strukturları, istifadəsi və funksiyaları arasında müəyyən fərqliliklər mövcuddur. Bu fərqliliklər, hər iki növ pəremiya ilə əlaqəli olan dərin mənaların necə ifadə olunduğunu və qəbul edildiyini göstərir. Atalar sözləri və məsələlər, həyatın təcrübə və dəyərlərini dil vasitəsilə ötürür, bu səbəbdən hər iki kateqoriya mədəniyyətlər arasında əvəzsiz bir körpü və əlaqə vasitəsi rolunu oynayır.

1. Atalar sözləri, çox vaxt bir davranışın və ya hadisənin müsbət və ya mənfi nəticələrini izah edən konkret həyat dərslərini ifadə edir. Məsəllər isə daha geniş mənaları ifadə edən, daha abstrakt və təcrübədən qaynaqlanan həyat qanunları ilə reallaşır.

2. Atalar sözləri daha çox konkret həyat təcrübəsinə əsaslanır və hər bir vəziyyətə yönəldilmiş konkret davranışa dair göstərişlər verir. Məsəllər isə daha abstrakt mənə daşıyır və daha geniş təcrübələri, təbiət və insan davranışını əks etdirir.

3. Atalar sözləri gündəlik həyatda daha çox istifadə olunur və birbaşa müstəqil təcrübə və məsələlərə yönəlir. Məsələn, atalar sözləri çox vaxt sosial əlaqələrdə, münasibətlərdə və gündəlik davranışlarda tətbiq olunur. Məsəllər isə daha çox ümumi təcrübə və həyat dərslərini əks etdirdiyi üçün daha geniş məqamda istifadə olunur, o cümlədən müasir mədəniyyətin, siyasətin və təbiət elmlərinin müzakirələrində.

4. Atalar sözləri və məsəllər ifadə etdikləri xəbərin mahiyyətinə görə fərqlənir. Atalar sözü, bir qayda olaraq, əxlaqı ehtiva etmir; o, predmet və hadisələri xarakterik xüsusiyyətlərinə və ya hərəkətlərinə görə obrazlı şəkildə müəyyənləşdirir, onlara qiymət verir. İnsanlara xas xasiyyətləri ilə obrazlı danışır.

5. Atalar sözü və məsəllər də ümumilik xarakteri ilə fərqlənir. Ümumiləşdirilmiş məna atalar sözünün xarakterik xüsusiyyətidir. Söz yalnız funksiyaya görə ümumiləşdirilir.

6. Atalar sözlü cümlələr nəqli və nida ola bilər. Məsəl cümlələri nəqli, sual və nida xarakterli ola bilər.

7. Atalar sözləri, çox vaxt bir davranışın və ya hadisənin müsbət və ya mənfi nəticələrini izah edən konkret həyat dərslərini ifadə edir. Məsəllər isə daha geniş mənalı ifadə edən, daha abstrakt və təcrübədən gələn həyat qanunları ilə reallaşır.

8. Atalar sözləri daha çox konkret həyat təcrübəsinə əsaslanır və hər bir vəziyyətə yönəldilmiş konkret davranışa dair göstərişlər verir. Məsəllər isə daha abstrakt məna daşıyır və daha geniş təcrübələri, təbiət və insan davranışını əks etdirir.

9. Atalar sözləri gündəlik həyatda daha çox istifadə olunur və birbaşa müstəqil təcrübə və məsələlərə yönəlir. Məsələn, atalar sözləri çox vaxt sosial əlaqələrdə, münasibətlərdə və gündəlik davranışlarda tətbiq olunur. Məsəllər isə daha çox ümumi təcrübə və həyat dərslərini əks etdirdiyi üçün daha geniş məqamda istifadə olunur, o cümlədən müasir mədəniyyətin, siyasətin və təbiət elmlərinin müzakirələrində yer alır.

Atalar sözləri və məsəllərin xüsusiyyətlərinin təhlili bu vahidlərin ümumi və fərqləndirici xüsusiyyətlərini vurğulamağa imkan verir.

Ümumi xüsusiyyətlər: Həm atalar sözləri, həm də məsələlər xalqın düşüncə tərzini, mədəniyyətini və tarixi təcrübələrini əks etdirən dil vahidləridir. Bu ifadələr, xalqın qiymətləndirdiyi dəyərləri və həyatın müxtəlif sahələrinə dair tövsiyələri özündə birləşdirir. Həm atalar sözləri, həm də məsələlər təcrübə və həyatdan çıxarılmış dərsləri təqdim edir. Bu ifadələr, müxtəlif vəziyyətlərdə tətbiq edilə biləcək həyat qaydalarını özündə cəmləşdirir. Həm atalar sözləri, həm də məsələlər müdrikiyi ötürərək insanların düşüncə və davranışlarını istiqamətləndirir.

Hər iki növ pəremiyalar, mücərrəd anamlar və simvollarla zəngindir. Bir atalar sözü və ya məsəl səsəndirilməsi yalnız konkret bir hadisəni deyil, həm də ümumi həyat qanunlarını ifadə edir. Bunlar, dilin simvolik təbiətinin bir göstəricisidir.

Həm atalar sözləri, həm də məsələlər çox vaxt qısa, yığcam ifadələrlə ümumi həyat qanunlarını təqdim edir. Onlar, geniş təcrübələri və həyat dərsləri bir neçə sözlə ifadə edirlər. Bu, onların məna yükünü daha güclü edir.

1. Atalar sözləri və məsəllər xalq müdrikiyinin daşıyıcılarıdır və ona görə də öz mənşəyini folklorlardan götürür. Onların yaradıcıları ana dili daşıyıcılarının təfəkkürünün məhsuludur. Yəni həm atalar sözləri, həm də məsəllər çox ümumişlək ifadələrdir.

2. Atalar sözləri və məsəllər elə dil vahidləridir ki, onların ən mühüm funksiyası nitqin emosionallığını və ekspressivliyini artırmaqdır.

3. Atalar sözləri və məsəllərin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar digər sabit birləşmələrdən fərqli olaraq tərbiyəvi məna daşıyır.

4. Atalar sözləri və məsəllər insan təcrübəsini ümumiləşdirir və baş verənlərə qiymət verir. Onlar insanların bir çox nəsillərinin müşahidələrinə əsaslanır.

5. Atalar sözləri və məsəllər cümlənin strukturu ilə bağlı predikativ ifadələr olan kommunikativ xarakterli sabit ifadələrdir.

6. Atalar sözü və məsəllər klişe şəklində, yəni hazır və sabit formada meydana çıxır.

Müəyyən edilmiş ümumi və fərqli cəhətlər belə qənaətə gəlməyə imkan verir ki, atalar sözləri ilə məsəllər arasındakı əsas fərq, bizim nöqtəyi-nəzərimizdən semantik baxımdandır. Şübhəsiz ki, xalq üçün daha vacib olan cəhət bu ifadələrin idrak və ibrətamiz mənasıdır. Məsəllərin spesifikliyi məhz ondadır ki, onlar miniatürdəki bədii əsərlər kimi xalqın müəyyən ideyalarını, həyata münasibətini, müəyyən ictimai-tarixi təcrübələrini ifadə edir. Beləliklə, atalar sözləri ilə məsəlləri ayırmaq üçün nə məcazi mənanın varlığı meyarı, nə də qrammatik forma meyarı əsas götürülə bilməz.

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, atalar sözünü məsəldən ayırmağa imkan verəcək aydın linqvistik meyarlar hələ elmdə təsbit edilməmişdir.

Paremioloji sistemdə atalar sözləri və məsəllərin yeri və mövqeyi nə qədər sabitləşmiş olsa da, frazeoloji vahidlərin və aforizmlərin də paremiologiyaya daxil olub olmaması heç də bütün dilçilər tərəfindən birmənalı qarşılanmır. Azərbaycan dilindəki atalar sözlərinin linqvistik xüsusiyyətlərini təhlil edən Zinyət Əlizadə frazeoloji sistemə atalar sözləri və məsəlləri də daxil edir [1]. Bizim fikrimizcə, alim öz mövqeyində çox haqlıdır.

Frazeoloji vahidlər dilin sabit, məcaziliyə və ekspressivliyə malik söz birləşmələridir. Bu vahidlər müəyyən bir mənanı ifadə edərkən, təkcə sözlərin birləşməsi ilə yaranan semantik məna deyil, həmin sözlərin əlaqəsi də xüsusi bir məna daşıyır. Frazeoloji vahidlər, ümumiyyətlə, mücərrəd və ya dolayısı ilə bir mənaya malik olur. Məsələn, *ara vurmaq, gözü dörd olmaq, hirs başına vurmaq, o vaxtdan neçə sular axıb* və s. [2].

Frazeoloji vahidlərlə atalar sözləri və məsəllərin oxşar xüsusiyyətlərinə nəzər salaq: frazeoloji vahidlər də təkcə sözlərin mənalərini deyil, həmin sözlərin birləşməsinin yaratdığı xüsusi mənanı ifadə edir; atalar sözləri və məsəllər kimi, frazeoloji vahidlər də cəmiyyətin həyat təcrübəsini və təcrübələrdən alınan dərsləri əks etdirir; atalar sözləri də insanın həyatını və dünyagörüşünü əks etdirir və bu baxımdan həm frazeoloji vahidlər, həm də məsəllərlə əlaqəlidir; həmçinin, həm frazeoloji vahidlər, həm də atalar sözləri sosial həyatın və mədəniyyətin ifadəsidir.

Fərqli xüsusiyyətləri isə bunlardır: frazeoloji vahidlər, ümumiyyətlə, daha geniş bir kontekstdə istifadə olunur və konkret bir vəziyyəti, duyğunu və ya hadisəni ifadə edir; atalar sözləri və məsəllər həyatın daha geniş və ümumi aspektlərini əks etdirərkən, frazeoloji vahidlər konkret vəziyyətlərə, hərəkətlərə və duyğulara aiddir; atalar sözləri daha çox dərin hikmət və məsləhətlər verir. Onlar tez-tez insan davranışları, etik prinsiplər və sosial dəyərlərlə əlaqələndirilir; atalar sözləri daimi olaraq eyni formada istifadə olunur, lakin frazeoloji vahidlər, vəziyyətə görə dəyişə bilər.

Məsəllərlə frazeoloji vahidlərin oxşar xüsusiyyətlərinə isə bunlar aiddir: məsəllər də həyat təcrübələrinə və cəmiyyətin dəyərlərinə əsaslanır. Bu vəziyyət onları həm frazeoloji vahidlər, həm də atalar sözləri ilə əlaqəli edir; məsəllər də, həm frazeoloji vahidlər, həm də atalar sözləri kimi, toplum tərəfindən qəbul edilmiş bir gerçəyi, münasibəti və ya davranış nümunəsini ifadə edir. Məsəllərlə frazeologizmlərin fərqli xüsusiyyətləri isə məsəllərin daha çox nəsihət və ya ümumi həyat təcrübələrini əks etdirməsi, eyni zamanda daha geniş məna daşması; frazeologizmlərin daha qısa və konkret olmasıdır.

Aforizmlərin də paremioloji sistemdə az və ya çox dərəcədə yeri vardır. Aforizmlər yazıçılar, görkəmli şəxsiyyətlər, ziyalı insanlar tərəfindən deyilmiş hikmətli kəlamlardır. Aforizmlərin, bədii əsərlərin xalq tərəfindən sevilməsində, şöhrət qazanmasında, gənc nəslin tərbiyəsində böyük rolu olmuş və indi də vardır [3,s.28].

Aforizmlər daha çox qısa, lakin çox mənalı olan ifadələrdir. Aforizmlər bir məsəl və ya atalar sözü kimi dərin həyat hikmətini ifadə edə bilər, lakin onlar daha çox şəxsi düşüncələri, fəlsəfi və mədəni məsələləri əks etdirir. Zənnimizcə, aforizmləri atalar sözləri və məsəllərdən, frazeologizmlərdən fərqləndirən əsas nüans aforizmlərin müəllifli olmasıdır. Aforizmlər də, həm frazeoloji vahidlər, həm də atalar sözləri kimi, bir dərin məna daşıyır və cəmiyyətin dəyərlərini ifadə edir. Aforizmlər, atalar sözləri və məsələlər kimi, müdriklik və həyat dərsəri ehtiva edir. Bununla belə aforizmlərlə atalar sözləri və məsəllərin, frazeoloji vahidlərin fərqli cəhətləri də yox deyildir. Aforizmlər daha çox fəlsəfi və şəxsi düşüncələrə əsaslanır, tez-tez şəxsi görüşləri və həyat fəlsəfəsini ifadə edir. Eyni zamanda aforizmlər daha çox yazılı formada və xüsusi bir şəxs tərəfindən ifadə olunur. Atalar sözləri və məsəllər isə ümumi, kollektiv bir təfəkkür məhsuludur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, aforizmlər zamanla xalq arasında işləklik qazanaraq nəticədə müəllifini itirir, beləliklə atalar sözlərinə və yaxud frazeologizmə çevrilir. Məsələn, Ü.Hacıbəyovun müəllifi olduğu “*O olmasın, bu olsun*” ifadəsi xalq arasında o dərəcədə işləklik qazanmışdır ki, əsərlər tanış olmayan, xüsusilə gənc nəslin nümunələri bu ifadəni məsəl kimi qəbul edir [2,s.1115]. Bir çox atalar sözləri və frazeologizmlər var ki, onlar hər hansı bir əsərdən götürülsələr də, artıq müəllifləri xatırlanmır.

Nəticə:

Frazeoloji vahidlər, atalar sözləri, məsəllər və aforizmlər dilin mühüm komponentləri olaraq, bir-birilə sıx əlaqədə olan, lakin özlərinə məxsus xüsusiyyətlərə malik dil vahidləridir. Hər biri, müəyyən bir mənanı ifadə edərək, dilin və mədəniyyətin inkişafını, həmçinin insan düşüncə və davranışlarını əks etdirir. Oxşar cəhətləri olsa da, bu dil vahidləri müxtəlif istifadə məqsədlərinə və məqsədli auditoriyalara xidmət etsələr də, aralarındakı yuxarıda sadaladığımız oxşarlıqlar bu ifadələrin–atalar sözlərinin, məsəllərin, frazeologizmlərin, aforizmlərin hamısının paremioloji sistemə aid olduğundan xəbər verir. Beləliklə bu dil vahidlərinin hamısını dilin paremioloji sistemində öyrənmək daha məqsədəuyğun olardı.

Ədəbiyyat

1. Əlizadə Z. Atalar sözlərinin həyatı. B., Yazıçı, 1985, 243 s.
2. Həmidov İ., Axundov B., Həmidova L. Azərbaycanca-rusca, rusca-azərbaycanca atalar sözləri və zərbi-məsəllər lüğəti. Bakı, “Təhsil”, 2009, 560 səh.
3. Hüseynov H. Mir Cəlalin aforizmləri.–Bakı: 2013, 167 s.
4. Бабкин А.М. Лексикографическая разработка русской фразеологии. М.-Л.: Наука, 1964. - 76 с.
5. Бондаренко Л.Ф. Структурно-семантические особенности пословиц как специфического разряда устойчивых фраз современного немецкого языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, - 1977. -24с.
6. Борисова, Л. П. Лингвокогнитивный аспект исследования паремнологических единиц: На материале пословиц и поговорок якутского языка и их русских эквивалентов. Диссертации кандидат филологических наук 1999, 208 С.
7. Гаврин С.Г. Фразеология современного русского языка /в аспекте теории отражения/. Пермь: ПГПИ, 1974. - 269 с.
8. Жуков В.П. Словарь русских пословиц и поговорок. М.: Высшая школа, 1991-534 с.
9. Кожин А.Н. О разграничении пословиц и поговорок // Моск. обл. пед. ин-т им. Н.К. Крупской: Учен. зап. Т. 206. Вып. 14. М., 1967. -С. 3-12.
10. Кулаковский А.Е. Якутские пословицы и поговорки. Научно-исследовательский институт языка, лит-ры и истории. Якутск, 1945. -100 с.
11. Мокиенко В.М. Вглубь поговорок. Киев: Рад. шк., 1989. - 220 с.

12. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка. Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1977. - 283 с.
13. Морозова Л.А. Пословицы и поговорки: К вопросу об определении и разграничении // Вестн. Моск. ун-та, Сер. Филология. 1972.-№2.-С. 57-65.
14. Никифоров В.М. Историческая основа пословиц и поговорок народа саха // Якутия и Россия: 360 лет совместной жизни. Якутск: ЯНЦ СО РАН, 1994. - С. 94-101.
15. Емельянов Н.В. Якутские пословицы и поговорки. Якутск: Якутское кн. изд-во, 1962. - 96 с.

THE BORDERS OF PAREMIOLOGICAL UNITS IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE

Nasıyeva Leyla İlham qızı
Summary

Paremological units, as one of the richest and most intensively used elements in language, play an important role both in the structure of language and as a carrier of culture within the language. Paremiological units consist of linguistic constructions that embody the experiences and values of a particular social and cultural environment. Generally, paremiological units are expressions that carry deep meaning and convey life lessons, moral, and social principles. These language units reflect the worldview, life experience, and spiritual and social values of the people, and they are expressions passed down from memory to memory. Paremiological units include proverbs, idioms, maxims, and aphorisms. However, the boundaries of these units sometimes cause disputes in linguistics. Which language units are considered as paremiological units? While some scholars restrict the field of paremiology to only proverbs and maxims, other scholars expand the boundaries of these units by including idioms and aphorisms in the research area of paremiology. This article attempts to clarify the issue of the boundaries of paremiological units. The works of various scholars are used in the study of this topic.

ГРАНИЦЫ ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ

Гаджиева Лейла Ильхам кызы
Резюме

Паремиологические единицы, как одни из самых богатых и часто используемых элементов языка, играют важную роль как в его структуре, так и как носители культуры. Эти единицы представляют собой языковые конструкции, воплощающие опыт и ценности определённой социальной и культурной среды. Как правило, паремиологические единицы — это выражения с глубоким смыслом, передающие жизненные уроки, нравственные и социальные принципы. Они отражают мировоззрение, жизненный опыт, духовные и социальные ценности народа и передаются из поколения в поколение. К паремиологическим единицам относятся пословицы, фразеологизмы, изречения и афоризмы. Однако границы этих единиц иногда вызывают споры в лингвистике. Какие языковые единицы следует считать паремиологическими? В то время как одни учёные ограничивают сферу паремиологии только пословицами и изречениями, другие расширяют границы, включая в область исследований фразеологизмы и афоризмы. Настоящая статья направлена на прояснение вопроса о границах паремиологических единиц. В исследовании используются труды различных учёных.

Rəyçi: Filologiya elmləri doktoru, professor Şəhla Əhmədova
Daxil olma tarixi 11 iyun 2025-ci il